

Кальницька Ю. С. История становления социальной психологии в Украине во второй половине XIX – начале XX в.

Представлены результаты историографического и источниковедческого анализа интеллектуального наследия украинских мыслителей второй половины XIX – начала XX в. Очерчены некоторые методологические проблемы изучения истории социальной психологии в Украине. Выделен ряд основных сфер проблематики социально-психологического знания в Украине в выбранный период. Рассмотрено и проанализировано содержание выделенных социально-психологических идей в сферах этнопсихологии и психологии влияния.

Ключевые слова: история социальной психологии в Украине, этнопсихология, психология народов, психология влияния.

Kalnitskaya Yu. S. History of social psychology in Ukraine in the second half of 19th – in the beginning of the 20th centuries

The article presents the results of historiographic and source study of the intellectual heritage of Ukrainian thinkers in the second half of the 19th – in the beginning of the 20th century. The author delineates certain methodological problems of the research on history of social psychology in Ukraine. A few main domains of inquiry of social psychological knowledge in Ukraine are distinguished within the abovementioned time period. Social psychological ideas that were singled out in the domains of ethnical psychology and psychology of influence are thoroughly analyzed.

Key words: history of social psychology in Ukraine, ethnical psychology, Voelkerspsychologie, psychology of influence.

© Кальницька Ю. С.

Н. В. Хазратова

**ВПЛИВ ЗАХІДНИХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ
НА РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ:
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ
ПЕРЕДУМОВИ**

Статтю присвячено проблемі впливу зарубіжних (західних) соціально-психологічних ідей на розвиток вітчизняної соціальної психології. Визначено критерії оцінювання наявності-відсутності згаданого впливу та його якісних характеристик. Розглядається соціокультурна ситуація реалізації цього впливу, яка істотно позначається на його результатах. У контексті впливу соціально-психологічних ідей західної психології аналізуються напрями вітчизняної соціальної психології, що виникли і розвивалися в Україні після проголошення її незалежності.

Ключові слова: ідея, вплив, критерії оцінювання, соціокультурні умови.

Проблема. Аналізуючи вплив зарубіжних соціально-психологічних ідей та концепцій на розвиток вітчизняної соціальної психології, слід передусім визначити критерії оцінювання такого впливу. Їх наявність дала б змогу, по-перше, констатувати, є такий вплив чи його немає; по-друге, виявити рівень масштабності цього впливу; по-третє, оцінити міру його конструктивності-деструктивності щодо розвитку вітчизняної науки. Під масштабністю впливу ми розуміємо методологічний рівень ідей: він може різнитися – від трансформації понятійно-категоріального апарату загалом до запозичення окремих технічних прийомів емпіричних досліджень. Важливою є також оцінка цього впливу як конструктивного чи деструктивного, оскільки вплив, здійснений у різних формах, за різних обставин і в різні історичні періоди, може як стимулювати, так і гальмувати розвиток науки.

Очевидно, вплив можна вважати таким, що існує, якщо спостерігаються ті чи ті його вияви:

А. Запозичення – безпосереднє застосування пояснювального принципу, моделі, концепту, конструкта, терміна, інструменту емпіричного дослідження без істотних його змін. Запозичений елемент включається в новий науковий контекст без змін і модифікацій. Така ситуація небезпечна тим, що цей елемент далеко не завжди може органічно вписатися в загальну теорію чи підхід, у рамках яких працює автор. Тому наслідком прямого запозичення є або еkleктичність теоретичної побудови, або трансформація логіки досліджень у тому напрямку, який задає запозичений елемент. Це стосується передусім запозичень із тих наукових напрацювань, що здійснені в зовсім іншому соціокультурному середовищі. (Навіть запозичення психодіагностичних методик у західних науковців, що наразі нерідко практикується, часто є невиправданим: цілком адаптувати таку методику до іншого соціокультурного середовища без істотних змін її структури і змісту неможливо).

Б. Наслідкування – копіювання загального стилю досліджень, деяких характерних рис загальнометодологічних підходів, особливостей понятійного апарату, наукового сленгу тощо. Наслідкування допускається і цілком виправдане тоді, коли об'єкт впливу є новачком, початківцем (наприклад, уперше розпочинає дослідження в якійсь галузі науки). Але "застрягання" на фазі наслідкування разом з тим свідчить про брак власного творчого потенціалу або недовіру до нього.

В. Модифікація. Автор, вивчаючи ту чи ту зарубіжну концепцію або модель, аналізує її в ракурсі можливостей пізнання за її допомогою того локусу реальності, якого вона стосується. Ця форма впливу не передбачає механістичного застосування чужих ідей чи концепцій. Запозичуючи ідею, автор зазвичай модифікує, видозмінює її; завдяки

цьому запозичена ідея не спотворює його власне наукове бачення дійсності. Модифікація зумовлена тим, що соціальна реальність різних культур не ідентична, як не ідентичне і суб'єктивне бачення їх науковцями, – це зазвичай активізує потребу дещо “вдосконалити” інструмент аналізу, а тим більше – модель досліджуваного явища.

Г. *Критика – дискусія – позиціонування*. Це одна з найконструктивніших форм впливу однієї наукової традиції на іншу. У такому випадку осмислення “чужої” ідеї чи концепції зумовлює не тенденцію її “привласнення” (запозичення), а навпаки, дистанціювання. Автор намагається критично осмислити її, визначитися щодо того, що саме він відкидає в сприйнятих ним ідеях та концепціях, а що приймає. Саме такий підхід зумовлює полеміку і наукову дискусію, в ході якої складаються власна думка й аргументи на її захист, без чого будь-яка наукова теорія виглядає аморфною. Саме тому дискусія є найбільш досконалою формою наукового діалогу.

Д. *Стимулювання власного творчого пошуку*. Ця форма впливу є, вочевидь, оптимальною: ознайомлення з чужими концепціями не пригнічує власний творчий потенціал, а навпаки, пробуджує його. Виявити такий вплив найскладніше, оскільки немає явних індикаторів, які вказували б на наявність, пряму чи латентну, у творчості науковця елементів концепцій інших авторів. Вказівки на таку форму впливу є здебільшого непрямыми.

Важливими є також масштаб і рівень самих ідей, що зумовлюють орієнтацію на себе і здійснюють вплив на побудову наукових концепцій. Отже, можна виокремити такі рівні масштабності наукових ідей, що визначають, відповідно, різний **масштаб впливу**:

1. *Світоглядно-методологічна парадигма*. Якщо запроваджується ідея, що має статус світоглядно-методологічної парадигми, це є найвищий рівень впливу. Такий вплив визначає загальну методологію всіх соціально-психологічних досліджень, коли практично “задається” основний напрямок, проблематика досліджень і загальне наукове бачення соціальної реальності як такої. У такому випадку зазвичай доволі жорстко програмується, що може бути об'єктом досліджень соціальної психології, а що – ні. При цьому будь-які відхилення від проголошеної доктрини тавруються як ненаукові (прикладом може бути методологія позитивізму і її наслідок – біхевіоризм у найортодоксальніших формах).

2. *Пояснювальний принцип*. Ідея, що має статус пояснювального принципу, також задає певне бачення соціальної реальності (хоча й меншою мірою). Так, наприклад, ідея лібідо, що має в психоаналізі статус пояснювального принципу, змушувала соціальних психологів шукати пояснень масової чи групової поведінки в силі та спрямованості сексуального потягу. Феномени солідарності, заздрості, згуртова-

ності пояснювалися як похідні від різних проявів лібідо [13]. Тому запровадження ідей подібного статусу так чи інакше спонукає науковця, що застосовує цей пояснювальний принцип, дотримуватися закладеної в ньому логіки тлумачень соціальної реальності.

3. *Ідея, що є складовою змісту конкретної теорії (концепції).* Коли запозичуються (в модифікованому або немодифікованому вигляді) елементи змісту певної наукової теорії – різноманітні концепти, наукові конструкти і власне ідеї, може йтися, умовно кажучи, про “середній” рівень впливу. Ідеї такого рівня більшою мірою піддаються логічному узгодженню з іншими елементами різних наукових концепцій; їхній вплив не є настільки регламентаційним. Так, наприклад, ідею персонального конструкта Дж. Келлі (див. [12]) сам автор пов’язує лише з утвореннями так званого здорового глузду; а отже, вона не суперечить ні ідеї архетипу, ні ідеї лібідо, ні ідеї самоактуалізації як основного мотиваційного рушія особистості, тобто цілком може співіснувати з ними. Отже, вплив подібних ідей не так уже й жорстко регламентує науковий пошук сам по собі.

4. *Ідея, що стосується технічного інструментарію емпіричного дослідження, його особливостей і вдосконалення.* Такого роду ідеї впливають лише на відбір окремих технік та інструментів. Вони є досить “толерантними” щодо теоретичних конструкцій і справляють конститууючий вплив лише на інструментарій досліджень.

Слід зазначити, що міра опосередкованості впливу одних теорій та наукових ідей на інші також відіграє чималу роль. Оцінюючи *міру опосередкованості впливу*, можна виокремити щонайменше чотири її рівні:

а) *безпосередній тиск, пресинг.* Такий вплив може мати місце як у межах однієї культури, так і різних культур. У першому випадку проголошується наявність “найправильнішої” доктрини або ідеї, яка нав’язується всім; у другому таке нав’язування супроводжується ігноруванням та запереченням соціокультурних відмінностей узагалі. (Саме така ситуація мала місце в радянській “інтернаціональній” науці, яка мала вибудовуватися за одним, заданим з єдиного центру, зразком). Чи виникає така уніфікованість унаслідок тривалого тиску, складно сказати. Але культура, яка зазнає пресингу (у тому числі культура наукового мислення, наукових диспутів і наукових досліджень), неминує спотворюється, руйнується. Як стверджує О. Гнатюк, наслідком такої взаємодії є не стільки акультурація, скільки декультурація [2];

б) *прямий вплив* – вплив, не опосередкований культурою. Такий вплив природним чином виникає під час обміну думками між науковцями або науковими школами в межах однієї спільної культури. За таких обставин можливі вплив і взаємовплив у найрізноманітніших формах;

в) *непрямий вплив* – вплив, опосередкований соціокультурними відмінностями. Він має місце тоді, коли ті чи ті ідеї сприймаються крізь призму іншої культури. Соціальна реальність, яка вивчається, у різних культурах різна; різними є традиції її тлумачення і розуміння. Це зумовлює розбіжності в тлумаченні ідей, їх оцінюванні і встановленні зв'язків між ними;

г) *багаторазово опосередкований вплив*. Цей варіант впливу виникає у випадках, коли ідеї та концепції доходять до якоїсь наукової спільноти, що називається, “через треті руки”. Іншими словами, вплив заломлюється не лише крізь призму культури самого об'єкта впливу, а й крізь призми інших культур. (Таким був вплив на українську психологію з боку Заходу за пізнорадянських часів. Ба більше: навіть за умов незалежної України існує практика кількаразового перекладу при запозиченні англомовних психодіагностичних тестових методик: текст методики перекладається на українську не з оригіналу, а з російськомовного перекладу).

Вплив на зміст наукових розробок вітчизняних соціальних психологів здійснювався як із Заходу, так і зі Сходу (з Росії), але дуже по-різному. Хоча просторово (географічно) і цивілізаційно Захід є не менш наближеним до України, ніж Росія, вплив на вітчизняну соціальну психологію з боку радянської Росії тривалий час здійснювався як безпосередній пресинг, а з боку Заходу був багаторазово опосередкованим. Оскільки сама ситуація розвитку вітчизняної науки була спотвореною, то й умови сприйняття впливу були абсолютно незвичайними.

Розгляньмо соціокультурну специфіку формування вітчизняної соціальної психології (яка тривалий час існувала в межах радянської психології). Цей розгляд видається необхідним через те, що зовнішні наукові впливи здійснювалися на вітчизняну соціальну психологію не в природному, а в штучному режимі. Саме тому перед нею в якомусь вигляді може постати питання компенсації тих впливів, які вона “недоотримала”, і дистанціювання від інших впливів.

Перебування України в складі російсько-радянської імперії означало, крім відсутності незалежності, необхідність асиміляції до цивілізаційно далекої культури і водночас штучне віддалення від соціокультурно “рідного” Заходу, розрив з ним.

Попри зовнішню близькість багатьох культурних та мовних ознак, існують істотні цивілізаційні відмінності між Україною і Росією. Аналіз відповідних науково-літературних та публіцистичних джерел [1; 5; 6; 14] засвідчує, що на цивілізаційному і глибинно-культурному рівнях це дві зовсім різні спільноти людей. Зокрема, висловлюється думка, що українство у своїй визначальній складовій формувалося як осіла спільнота (з відповідними традиціями і звичаями),

тоді як російська зазнала більшого впливу традицій кочовиків (В. Белінський, зокрема, обстоює думку, що витoki російської державності беруть початок із Золотої Орди [1]). Звідси багато світоглядних відмінностей, що накладає істотний відбиток на традиції наукового пізнання. “Російство” всередині себе жорстко ієрархізоване, з яскраво вираженою поляризацією верхів і низів, що неминуче виявляється і в організації наукового життя в цій спільноті. Ієрархізованість підкріплюється спільною готовністю визнавати її нормальною, оптимальною формою організації, тоді як “українство” такого роду ієрархізація і поляризація є чужими. Цінності свободи (зокрема особистої свободи) шануються в українській спільноті більше, ніж у російській. Якщо росіянам притаманні екстраверсія і зовнішня експансивність, то українцям – навпаки, інтроверсія і навіть певна толерантність до зовнішніх (іншокультурних) впливів [3] тощо.

Водночас, на думку багатьох авторів [1; 5; 6; 14], Україна не лише географічно, а й цивілізаційно ближча до Заходу, ніж Росія. А наукове осмислення світу, як відомо, залежить від його світоглядних основ. Таким чином, українська соціальна психологія, будучи цивілізаційно більш західно орієнтованою, сприймала вплив західної психології крізь призму російсько-радянської ментальності. Це означає, що західний вплив був хоча й багаторазово опосередкованим, але більш універсальним і органічним. Якщо це так, то відшукати у вітчизняних дослідженнях прямі індикатори такого впливу буде, можливо, і складно, але попри це загальна логіка досліджень, що ґрунтується на спільних основах бачення дійсності, може виявитися подібною. І навпаки, хоча вплив радянської науково-психологічної традиції на вітчизняну соціальну психологію являв собою пресинг, але ґрунтувався на чужих, далеко не близьких світоглядних основах, відповідно, його наслідком і виявом має бути радше руйнація автентичних наукових традицій або зовнішня конформність.

Як зазначає М. М. Слюсаревський, українська соціальна психологія (як і радянська) перебувала під сильним ідеологічним пресингом, що деформувало дослідницькі настанови і спонукало до світоглядної мімікрії. Марксистська парадигма засвоювалася некритично і застосовувалася механістично; нескінченні дискусії на тему “Марксизм і психологія” були виснажливими, схоластичними й безплідними. Самодостатньою в цьому сенсі українська соціальна психологія в радянську епоху так і не стала [8].

Отже, специфіка ситуації розвитку української соціальної психології полягає в тому, що вона розвивалася в межах іншої (російської, а пізніше – радянської) соціальної психології і тому була приречена на вторинність.

Про західну соціальну психологію можна було говорити лише в критичному річищі і далеко не всім; дізнаватися про західні соціально-психологічні розробки широкому загалові науковців можна було аж ніяк не з оригінальних публікацій, а тільки з окремих (офіційно схвалених) книжок, де західна психологія таврувалася як буржуазна; суть її положень викладалася обмежено і не завжди коректно. Саме тому навряд чи є сенс аналізувати вплив західних соціально-психологічних ідей та концепцій на хід наукової думки українських соціальних психологів радянського періоду. Очевидно, варто здійснювати такий аналіз, маючи на увазі більш самостійну соціальну психологію 1990-х і подальших років.

Найгіршим спадком радянського впливу на психологічну і соціально-психологічну науку були звичка до схоластики, готовність ігнорувати соціальну реальність на користь усталених дослідницьких стереотипів, а проводячи дослідження, зважати на політичну кон'юнктуру більше, ніж на об'єктивну дійсність. Усе це перетворювало надзвичайно цікаву науку на рутинний набір безглузвих конвенцій, породжувало традицію недовіри до власних автентичних наукових ідей (до власної автентичності загалом), відразу до науки, спричиняло відхід від неї багатьох талановитих, динамічних людей і прихід людей протилежного штибу. Тому вітчизняним соціальним психологам довелося розв'язувати дуже непросту задачу: розбудовувати свої концепції і наукову інфраструктуру, долаючи не тільки відчутний брак напрацювань, а й стереотипи і догмати мислення, які тривалий час обмежували науковий пошук.

Незважаючи на те, що західний вплив на українську соціальну психологію був опосередкований російсько-радянською ментальністю, цікаво звернути увагу на факти, які засвідчують наявність певної загальної логіки розвитку науки. По-перше, поява і розвиток соціальної психології як на Заході, так і в Україні були пов'язані з вираженням інтересом до психології мас і до психології народів. По-друге, є певні аналоги в західних та вітчизняних розробках проблематики атитюда. Можна назвати й деякі інші паралелі в зарубіжних і вітчизняних дослідженнях.

Як було зазначено вище, протягом двадцятирічного періоду відновлення української державності розпочали своє формування і частково сформувалися (хоча, на нашу думку, неостаточно) нові вітчизняні соціально-психологічні школи. Їх народження та розвиток відбувалися здебільшого в межах академічних науково-дослідних інститутів (Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України) і були пов'язані передусім, як це часто буває в академічній науці, з іменами найбільш відомих і продуктивних соціальних психологів. Це насамперед

М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, В. О. Васютинський, О. А. Донченко, В. П. Казміренко, Л. М. Карамушка, В. В. Москаленко, А. Б. Коваленко та ін. Навколо кожного з них, як провідних фахівців і наукових лідерів, формувалося коло однодумців і послідовників, що певною мірою продовжували і розвивали їхні ідеї та підходи. Найбільш відомими в Україні стали оригінальні концепції: соціальної психології як фундаментальної, базової психологічної дисципліни (М. М. Слюсаревський), соціальної психіки (О. А. Донченко), суб'єктно орієнтованого підходу в психології і в соціальній психології (В. О. Татенко); психології влади (В. О. Васютинський), життєвої кризи особистості (Т. М. Титаренко). Цікавими і цінними для соціальної психології є також розробки з проблем аксіологічної психології (З. С. Карпенко). Слід звернути увагу на цікаву і поки що безпрецедентну ініціативу спільних соціально-психологічних досліджень, що виконуються українськими і західними (польськими) соціальними психологами: це співпраця Варшавського і Львівського національних університетів (М. Левицька і С. Грабовська) у контексті проблеми психології соціального утримання.

Що ж до вибору напрямів досліджень та їх основної проблематики, то можна назвати такі напрями, що виявилися, на нашу думку, домінуючими з-поміж інших за ці два десятиліття: психологія мас (М. М. Слюсаревський, В. О. Васютинський, О. А. Донченко, Є. І. Головаха); психологія політичного лідерства, політичної влади, державного управління (В. О. Васютинський, П. Д. Фролов, Л. М. Карамушка); психологія організацій (В. П. Казміренко, Л. М. Карамушка); методологія психологічної і соціально-психологічної науки (В. О. Татенко, М. М. Слюсаревський).

Як бачимо, доба незалежності розпочалася для української соціальної психології (як і для західної соціальної психології майже століття тому) вираженим і яскравим інтересом до масових процесів. З'являються статті і монографії, присвячені психології мас і спільнот, зростає увага до проблем національного характеру та етнопсихології, а також до проблеми білінгвізму в Україні (О. А. Донченко, В. О. Васютинський, П. І. Гнатенко, І. В. Кривонос та ін.). Дуже цікаво порівняти цей процес з аналогічним, здавалося б, науковим інтересом до етнопсихології у російських дослідників цього ж історичного періоду. Якщо вітчизняні соціальні психологи зверненні передусім до проблем національної самосвідомості, українського національного характеру, почуття “Ми” і особливостей “Ми-концепції”, то російські науковці в цей період значно менше переймаються почуттями, переживаннями і властивостями російської спільноти. Натомість їх цікавить міжетнічна взаємодія, психологія міжетнічних конфліктів, культурний асимілятор і його адаптація до взаємодії росіян з народами

Кавказу [10] (слід зазначити, що практична спрямованість російських етнопсихологічних досліджень у цей період була значно вищою, ніж українських).

Дуже діагностичним щодо встановлення рівня автентичності-запозиченості наукових розробок є аналіз їхніх методологічних основ. Зрозуміло, що запозичення технічного інструментарію емпіричних досліджень, що повсюдно мало місце в українській соціальній психології, не завжди істотно впливало на зміст відповідних учень. Але, очевидно, невірність автентичних, достатньо фундаментальних методологічних засад мимоволі робить соціально-психологічну науку еkleктичною, а отже, вторинною.

Проблема методології соціальної психології привертає увагу ще з однієї причини. Досить багато говориться про методологічний характер кризи американської (і західної загалом) соціальної психології [7]. Нагромадження великої кількості емпіричних результатів не приносить користі ні фундаментальній науці, ні практиці, тому втрачає свій сенс. Назріває потреба в такій методологічній парадигмі, яка дала б змогу, не звужуючи кола досліджень (а краще розширюючи його), логічно об'єднати і систематизувати їх.

Перш за все спадає на думку, що у вітчизняній соціальній психології (так само як і в західній) немає спільного, загально визнаного методологічного фундаменту. Безліч соціально-психологічних досліджень де-факто проводяться без чіткого розуміння “демаркаційних меж” з іншими галузями психології; водночас існує великий страх заступити межу із соціологією, внаслідок чого виникає невиправдана відмова від багатьох сфер досліджень. Разом з тим у вітчизняній соціальній психології є серйозні методологічні напрацювання, які, без сумніву, заслуговують на увагу.

Насамперед згадаймо розроблену М. М. Слюсаревським оригінальну концепцію соціальної психології як фундаментальної, базової психологічної дисципліни [9]. Керуючись закликem В. А. Роменця “Психологія має повернутися до самої себе”, М. М. Слюсаревський аналізує найрізноманітніші визначення предмета соціально-психологічної науки. На основі їх аналізу і критики він пропонує певні вимоги до формулювання предмета досліджень соціальної психології, які забезпечили б його коректність: 1) позиціонування її як науки, що вивчає психічні явища; 2) з'ясування специфіки цих явищ – не лише індивідуальних, а й надіндивідуальних; 3) розширення теоретико-методологічного базису тлумачення феноменології тих психічних явищ, які мають вивчатися. Виходячи з цих вимог, М. М. Слюсаревський дає визначення предмета соціальної психології: “індивідуальні та надіндивідуальні (групові, колективні, масові) психічні явища, що зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їх взаємоді-

єю, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки” [там само, с. 70]. Таке визначення справді дає змогу уточнити предмет соціальної психології “у власних межах”, окреслити його досить конкретно і водночас не занадто вузько і локально. Дещо дискусійним, щоправда, видається розуміння предмета науки не як закономірностей, а саме як явищ. Досить новим і незвичним, порівняно з поширеними аналогічними визначеннями, є термін “надіндивідуальні психічні явища”. Водночас таке визначення істотно розширює масштаб предмета соціальної психології і дає можливість включити до нього найрізноманітніші великі групи (зокрема й суспільство, культуру, цивілізацію).

Цікавою і евристичною видається методологічна парадигма суб’єктно орієнтованого підходу, яка розроблялася В. О. Татенком. Насправді ця парадигма стосується психологічної науки загалом; утім, вона показала себе досить результативною і в галузі соціальної психології. Ця методологічна парадигма, будучи запозиченою в радянської (російської) психології, була істотно модифікована і творчо застосовувалася для вивчення соціально-психологічної проблематики. В. О. Татенко дещо відходить від традиційного розуміння суб’єктного підходу у філософії і психології; він тлумачить суб’єктність як наявність іманентно притаманної людині інтенції бути, самоздійснюватися, реалізовувати свій потенціал. При цьому можна, на думку дослідника, говорити про різну міру суб’єктності, притаманної особистостям або групам [11]. Характерно, що застосування цієї парадигми в українському контексті надало їй, на нашу думку, особливого пафосу. Ідея суб’єктності досить органічно узгоджується з традиційними українськими ідеалами особистої свободи. Мотив “повернення до себе”, “буття собою”, “актуалізації власної суб’єктності” містить у собі невичерпний інтерес.

Отже, аналізуючи форму впливу на згадану методологічну парадигму зарубіжних ідей і концепцій, можна оцінити її водночас і як “модифікацію”, і як “стимулювання власного творчого пошуку”.

Досить цінними для вітчизняної соціальної психології є науково-методологічні розробки соціально-психологічної проблематики З. С. Карпенко. Аналізуючи різноманітні методологічні рівні науково-психологічних досліджень, вона показує можливості їх співіснування у плюралістичній вітчизняній соціальній психології [4].

Висновок. Розгляд проблематики вітчизняних соціально-психологічних досліджень з усією очевидністю показав, що вони зазнають істотного впливу зарубіжних ідей та концепцій. Цей вплив здійснюється як з боку Заходу, так і з боку Сходу (Росії); отож спостерігається чимало запозичень і тенденцій наслідування. Водночас слід підкреслити, що у вітчизняній соціальній психології формується свій автентич-

ний стиль досліджень. Найпозитивніше можна оцінити готовність долати схоластичність і “відрив” від реальної дійсності.

І нехай поки що означено далеко не всі соціально-психологічні проблеми, які є актуальними для нашого суспільства. Найголовнішим видається те, що вже зроблено деякі визначальні кроки, завдяки яким вітчизняна соціальна психологія набуває сьогодні свого неповторного обличчя. І хоча, безумовно, ще рано говорити про повний відхід від деструктивних радянських стереотипів, але вітчизняна соціальна психологія наразі вже не прямує “спільною дорогою” (якою вона могла б іти тільки в ар’єргарді), а торує свій власний шлях.

Література

1. *Белинский В. Б.* Страна Моксель, или Открытие Великороссии : Роман-исследование / Владимир Белинский. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Кн. 1. – 408 с.
2. *Гнатюк О.* Прощання з імперією / О. Гнатюк. – К. : Основи, 2007. – 348 с.
3. *Донченко Е. А.* Социетальная психика / Е. А. Донченко. – К. : Наукова думка, 1994. – 208 с.
4. *Карпенко З. С.* Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2009. – 512 с.
5. *Костомаров М.* Слов’янська міфологія / Микола Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 279 с.
6. *Пахльовська О.* Ave, Europa! / Оксана Пахльовська. – К. : Пульсари, 2008. – 656 с.
7. Перспективы социальной психологии. – 2 издание / под ред. М. Хьюстона, В. Штребе, М. Стефенсона. – М. : ЭКСМО, 2001. – 688 с.
8. *Слюсаревський М. М.* На шляху до самодостатності (замість вступу) / М. М. Слюсаревський // Соціальна психологія в Україні : довідник / за ред. М. М. Слюсаревського. – К. : Міленіум, 2004. – С. 5–18.
9. *Слюсаревський М. М.* Соціальна психологія як наука в українському і світовому вимірах / М. М. Слюсаревський // Психологічна і педагогічна науки в Україні : зб. наук. праць до 15-річчя АПН України : у 5 т. – Т. 3. Психологія, вікова фізіологія, дефектологія. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 61–71.
10. *Стефаненко Т. Г.* Методы этнопсихологического исследования / Т. Г. Стефаненко, Е. И. Шлягина, С. Н. Ениколопов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1993. – 62 с.
11. *Татенко В. А.* Психология в субъектном измерении / В. А. Татенко. – К. : Видавн. Центр “Просвіта”, 1996. – 404 с.
12. *Франселла Ф.* Новый метод исследования личности. Руководство по репертуарным личностным методикам : пер. с англ. / Ф. Франселла, Д. Баннистер. – М. : Прогресс, 1987. – 236 с.
13. *Фрейд З.* Психология масс и анализ человеческого Я / Зигмунд Фрейд // Я и Оно. Труды разных лет : в 2-х т. / Зигмунд Фрейд. – Тбилиси : Мерани, 1991. – Т. 1. – С. 71–138.

14. Ярема Є. Українська духовність в її культурно-історичних виявах / Є. Ярема. – Львів, 1937. – 86 с.

Хазратова Н. В. Влияние западных социально-психологических идей на развитие отечественной социальной психологии: критерии оценивания и социокультурные предпосылки

Статья посвящена проблеме влияния зарубежных (западных) социально-психологических идей на развитие отечественной социальной психологии. Определены критерии оценивания наличия-отсутствия упомянутого влияния и его качественных характеристик. Рассматривается социокультурная ситуация реализации этого влияния, существенно отражающаяся на его результатах. В контексте влияния социально-психологических идей западной социальной психологии анализируются направления отечественной социальной психологии, которые возникли и развивались в Украине после провозглашения ее независимости.

Ключевые слова: идея, влияние, критерии оценивания, социокультурные условия.

Khazratova N. V. Impact of Western social-psychological ideas on the development of domestic social psychology: evaluation criteria and socio-cultural background

The article is devoted to a problem of influence of foreign (Western) social-psychological ideas on the development of Ukrainian social psychology. The author defines certain criteria that allow to estimate the presence or absence of this influence as well as its qualitative attributes. It is shown that socio-cultural background of this impact is significantly mirrored in its results. Main schools of Ukrainian social psychology, which have evolved since an independence of Ukraine was declared, are considered in the context of the influence of social-psychological ideas of Western social psychology.

Key words: idea, influence, evaluation criteria, sociocultural conditions.

© Хазратова Н. В.